

ПРО ПОСТЛЮДИНУ В КОНТЕКСТІ АНТИЕЙДЖИНГУ

К.І. Карпенко, д. філос. н., професор

Харківський національний медичний університет, кафедра філософії

Традиційна концепція гуманізму, фундаментальні основи якої сформувалися в період Відродження та Нового часу, містить три фундаментальні установки. По-перше, вона маніфестує, що людина є фізично і духовно досконалою, займає привілейоване місце у природі й покликана стати її «господарем і володарем» (Ф. Бекон, Р. Декарт). По-друге, вона зазначає, що кожна людина є «моделлю світу» (Леонардо да Вінчі), а тому приналежність до людського роду наділяє індивіда всією повнотою здібностей і прав незалежно від етнічних, конфесійних, класових та інших відмінностей. По-третє, людський розум здатний перетворити створений Богом світ, зробити його «значно прекраснішим», перебудувавши його «з набагато більшим смаком» (Дж. Манетті).

Нові гуманістичні напрями, на відміну від традиційної гуманістики, у колі досліджуваних проблем головним питанням виділяють майбутнє й перспективи людини та суспільства. Так, автор академічного поняття «біоетика», відомий американський учений і гуманіст Ван Рансселер Поттер у своїй книзі «Біоетика – міст в майбутнє» (1971) розглядав біоетику як сучасну «науку виживання» людства та показав необхідність подолання дегуманізаційних тенденцій суспільства та людини. Саме тому останнім часом проблема людини **актуалізується** як проблема про те, хто й заради чого виживає.

Сьогодні молекулярна генетика і споріднені їй технології здатні творити чудеса. Біологи навчилися не тільки читати інформацію, що кодує розвиток організму людини і тварин, але й експериментують із знов відкритими кодами. Людина починає формувати себе і своє оточення, керуючись власними уявленнями про істину, добро й красу. Завдяки успіхам в галузі біотехнології, нейромереж і суперінтелекту, нанотехнологій, контактів мікро-чип/нейрон, методів сканування мозку, збільшення тривалості життя, зміни людини як біологічного виду вже стають більш ніж

вірогідними, формуються уявлення про «постлюдину».

Мета даної статті – проаналізувати концепцію постлюдини в контексті трансформації уявлень про гуманізм та пріоритетів антиейджингу.

Методами дослідження є порівняння, співвідношення історичного і логічного аналізу, герменевтики.

Свого часу академік К.А. Тімірязев писав, що вся розумна діяльність людини є «боротьбою з боротьбою за існування». Перехрестя тисячоліть стало епохою вирішальної перемоги над цим жорстоким природним регулятором. Витіснено на периферію суспільного життя архаїчні форми штучного відбору (вбивство хворих і слабозвинених індивідів, особливо дітей і т. п.).

Чи візьме тепер людство після тисячоліть залежності від природи свою долю у власні руки? Чи не виявиться людське життя механічним виконанням програми, яка записана в генах? Як взагалі ми збираємося обґрунтовувати в майбутньому наше поняття людини? Відповіді на подібні питання можна знайти у творах авторів, що досліджують образ-концепт постлюдини: Б. Гейтса, Ю. Габермаса, Н. Епштейна, А. Назаретяна, Р.Д. Прехта, Ф. Фукуями та інших.

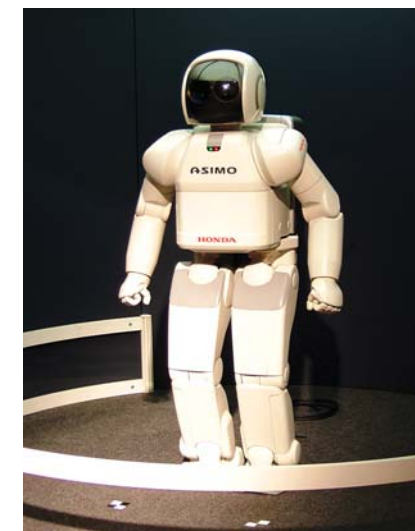
Прихильники ідеї постлюдини вважають, що завершується повільний етап еволюції розуму в формі людини як біологічного виду. Починається новий етап прискореної еволюції розуму у вигляді інформаційно-кібернетичних систем, що швидко змінюють одна одну на основі безперервно зростаючих обчислювальних і продуктивних потужностей. На думку багатьох футурологів, трансгуманізм як певний етап становлення постлюдини вже є реальністю [1, 4, 18, 11].

Майкл Чорост

Чорост став зовсім глухим уже в 30 років. У 2001 році йому хірургічно імплантували комп'ютерний пристрій, який штучно відновив слух.

Постлюдина – гіпотетичний образ майбутньої людини, яка відмовилася від звичного людського вигляду в результаті впровадження передових технологій: інформатики, біотехнології, медицини. Футурологи припускають, що постлюдина буде

Робот-андроїд ASIMO,
виробництво Honda

Карпенко Катерина Іванівна

доктор філософських наук, професор кафедри філософії Харківського національного медичного університету

представлена мінімум у трьох іпостасях: **людина** як біосоціальної істоти, **штурм** як симбіоз природного і штучного, **робот** як штучний аналог людини.

Сингулярний підхід до розвитку людини

Сьогодні потік інформації про наукові досягнення й технологічні новинки досяг такого рівня, що найближчим часом люди взагалі перестануть розуміти швидкість і складність технічного прогресу. Настане час, коли відбудеться вибухоподібне зростання знань і технологій, яке вчені позначили терміном «сингулярність». Технологічна сингулярність – гіпотетичне вибухоподібне зростання швидкості науково-технічного прогресу, інтеграції людини з обчислювальними машинами або значне збільшення за рахунок біотехнологій можливостей людського мозку, що самовідтворюється.

Американський вчений Рей Курцвейл, який досяг вагомих успіхів у різноманітних сферах науко-практичних досліджень, завжди пристрасно цікавився методами, що можуть підняти якість життя на вищий рівень, уповільнити процес старіння, повернути його назад і ще багато що інше. Газета Wall Street Journal назвала його «невтомним генієм». Він є визнаним фахівцем з розробки інноваційних технологій і, головним чином, штучного інтелекту. У 2004 році Рей Курцвейл спільно з лікарем Турі Гроссманом взяв участь у створенні книги «Фантастична подорож: жити достатньо довго, щоб прожити всю вічність», заснованої на медичних дослідженнях [www.fantastic-voyage.net]. Тут автори пояснюють, що, враховуючи прогрес в області нанотехнологій, ми зможемо упровадити в наше тіло «нанороботів» розміром з еритроцит для вдосконалення функціонування організму, відчутного уповільнення процесів старіння і навіть їх зворотного обігу. Автори також пояснюють, як потрібно поводитися вже сьогодні, дотримуючись порад на рівні «Мосту 1», маючи на меті прожити якомога довше і досягти рівня «Мосту 2», коли біотехнології вже будуть розвинуті на достатньо високому рівні, щоб підготувати появу «Мосту 3» (в найближчі 20 років), коли нанотехнології забезпечать лікування організму зсередини, велику тривалість життя, а то й вічне життя. Сам Рей Курцвейл, якому більше 65 років, перекоонує, що має тіло 45-річної людини! Він застосував на практиці детальну програму,

описану в книзі, а тому уважно стежить за своїм харчуванням, ретельно вибирає рідини, які п'є, тим самим забезпечуючи оздоровлення свого організму. В його раціон входять харчові добавки (понад 200 таблеток на день) [7].

Прихильники концепції постлюдини вважають, що людський інтелект, який весь цей час був обмежений біологічними рамками (мозком), поступово відійде від своєї біологічної основи й стане в мільярди разів могутнішим порівняно з сьогоднішнім днем. У цьому новому світі відмінності між людиною і машиною, між реальним і віртуальним світом поступово стиратимуться. Люди зможуть отримати інше тіло й створити декілька версій своєї свідомості. Після цього люди зможуть контролювати процеси хвороб і старіння, усунути забруднення навколишнього середовища, розв'язати проблеми голоду й бідності.

Для того, щоб ініціювати широкі обговорення в науковому середовищі і привернути увагу громадськості до вивчення того, як змінюватиметься світ унаслідок технологічного розвитку, в 2006 році група американських учених провела перший «Саміт сингулярності» [http://www.singularitysummit.com]. 12–13 жовтня 2012 року в Москві відбувся черговий Саміт, в якому взяли участь футурологи, біологи, економісти, філософи.

В маніфесті руху «Росія 2045», до якого належать фізики, хіміки, біологи, записано, що його учасники мають намір «ліквідувати старіння і навіть смерть». На їхню думку, «не пізніше 2045 року штучне тіло не тільки значно перевершить за своїми функціональними можливостями існуюче, але й досягне досконалості форми й зможе виглядати не гірше людського; люди самостійно ухвалюватимуть рішення про продовження життя і розвиток в новому тілі, після того, як всі ресурси біологічного тіла будуть вичерпані» [http://www.singularitysummit.com].

Антиейджинг підхід до розвитку людини

На відміну від перспектив, визначених прихильниками концепції постлюдини, завдання антиейджинг медицини є комплексним. Воно передбачає оптимізацію «внутрішніх фізіологічних процесів» й естетичне поліпшення зовнішнього вигляду. Метою теорії та практики антиейджингу є збереження внутрішнього здоров'я разом із поліпшенням і віднов-

ленням фізіологічних процесів людського організму, відновлення рівня біохімічних речовин, які життєво важливі для організму, запобігання виникненню запальних процесів, дезінтоксикація і видалення шлаків, відновлення нормального рівня гормонів біологічними гормонами, результатом чого є уповільнення й зрівноваження передчасного старіння клітин. Поліпшення зовнішнього вигляду досягається естетичним дерматологічним лікуванням, пластичною і судинною хірургією, естетичною хірургією нижніх кінцівок, інтимною хірургією й оперативною корекцією. Концептуальної цілісності визначені цілі та завдання антиейджингу набувають у контексті трансформації загальнолюдських цінностей.

Тенденції майбутнього розвитку людини

Щодо оцінки майбутнього розвитку людини виділяють дві протилежні тенденції: консервативну і прогресистську.

Консервативна концепція

Пов'язує перспективи з відновленням не тільки духовних цінностей минулого, але й традиційних форм життєдіяльності людини. На думку В.О. Кутирьова, основне питання сучасного життя – це відношення між природним і штучним. Він підкреслює: «Установка на коеволюцію цих світів – останній бастион гуманізму. Не «знімаючи» людини, не переганяючи її в «щось променисте», як у космістів, вона орієнтує на тривалу взаємодію того, що росте й народжується, з тим, що функціонує й створюється» [2, с. 11].

Позитивною стороною коеволюціонізму слід визнати те, що він не позбавляє значення боротьби за збереження природи і людської міри техніки, як це роблять прихильники сциентизму. Коеволюціонізм можна розглядати як ідеологію виживання людини у постлюдському світі.

Прогресистська концепція

Наголошує на тому, що люди не можуть принципово зупинити процес розвитку сучасних технологій; вони можуть до нього адаптуватися і тим самим вижити, зберігши або видозмінивши своє ество. Останнім часом неухильно зростає роль автоматизованих систем накопичення і переробки інформації.

Російсько-американський вчений А.А. Болонкін вважає, що між людьми і роботами (електронними Е-істотами), які в усіх відношеннях перевершують своїх творців, – виникне поляризація. Створені для блага людей Е-істоти перестануть потребувати духовного зв'язку з людьми й почнуть їх знищувати. У результаті вид *Homo sapiens* буде представлений невеликою кількістю людей в біокисневих резерваціях на зразок сучасних зоопарків, бо стане очевидним, що «людство виконало свою історичну місію й не є більше потрібним ані природі, ані Богу, ані протидіючості» [цит. за: 4, с. 59].

Неоконсервативна концепція

Разом із тим, позитивне значення цих концепцій полягає в тому, що вони змінюються, удосконалюються, сприймаючи виклики одна одної. Так, до неоконсервативних можна віднести погляди одного з найпопулярніших сьогодні філософів Німеччини Ріхарда Прехта. Як публічний філософ він активно співпрацює з масмедіа, відкрито й завзято відстоює свої погляди відносно майбутньої людини. Він не розділяє позиції своїх колег, які ігнорують масовий інтерес до новітніх досягнень нейробіології й молекулярної генетики. Саме філософи, на його думку, мають визначити вектор розуміння гуманізму в сучасному багатовекторному світі. Він не поділяє позиції своїх колег, які ігнорують масовий інтерес до новітніх досягнень нейробіології та молекулярної генетики, незважаючи на лавиноподібний тираж книг, їм присвячених. Він визнає, що «імпульс до переосмислення майбутнього людини, який походить від нейробіології, є дуже значимим, але на факультетах філософії в німецьких університетах він все ж таки залишається ще недостатньо оціненим» [6]. З іншого боку, він вважає, що «нейробіологи перебільшують трохи, коли говорять, що людина взагалі ніякою Свободою Волі не володіє, оскільки цю саму Свободу вони не можуть ані показати, ані пояснити за допомогою засобів, які використовуються ними. І непомірно перебільшують вони у виборі назв популістських книг про те, що нібито загадки і таємниці свідомості, мислення і розуму до сьогоднішнього дня розкриті» [6]. Для розв'язання конфлікту традиційних гуманістичних цінностей та можливостей, що відкриваються у світлі новітніх досягнень нейробіології, філософ вважає

доцільним звернутися до історико-філософської скарбниці, й сам досить успішно це робить.

Отже, філософи мають занурюватися у зміст сучасних наукових й технологічних досягнень, так би мовити, «обтяжувати» себе розумінням глибинного змісту сучасного науково-технічного прогресу, а вчені, у свою чергу, покликані враховувати духовно-практичні наслідки своєї діяльності, спрямовувати їх на благо людей. Саме цей критерій, на думку І. Мечнікова, виправдовує натхненне бажання вчених вдосконалити людську природу: «Учений-філософ не повинен дивитися на сучасну людську природу як на щось непорушне, а повинен прагнути змінити її для блага людей... Ми все ж таки маємо право скласти собі ідеал людської природи, до якої людині слід було б прагнути» [3, с. 11].

Неопрогресистська концепція

З іншого боку, песимістичнішими стали погляди прогресистів. У 1992 році американський вчений Р. Моравек, засновник найбільшої у світі програми з вивчення роботів, заявляв: «Недалеко той час, коли наші механічні раби знайдуть душу». У своїй новій книзі, що вийшла у світ у 2000 році, він, спираючись на дарвінівську модель боротьби за існування, приходить до висновку, що роботизовані виробництва, конкуренція між собою за речовину, енергію, простір й інформацію, настільки підвищать ціну цих ресурсів, що вони стануть недосяжні для людей. Останні будуть, таким чином, приречені на вимирання [див.: 4, с. 58].

Такі прогнози професіоналів вже почали впливати на масові настрої. В США з'явилися неолуддисти, які фізично загрожують програмістам як носіям головної небезпеки для людського роду. Розповідаючи про ці факти, про потерпілих друзів і колег, про те, що й сам може стати черговою мішенню, Б. Джой, співзасновник і головний фахівець компанії «Сан Майкрософт», несподівано солідаризувався зі своїми опонентами. Характерним є сам заголовок його статті: «Чому ми не потрібні майбутньому?» [див.: 4, с. 58].

Складається враження, що сучасність несе не гуманізм, а вихід за межі гуманізму. Новітні наукові досягнення значно розширюють людські можливості. Навіть права людини, сформульовані у 1948 році, вже сприймаються як минуле. У ситуації, що складається, слід говорити не просто про

те, що ми оцінюємо минуле з позиції сучасності, а про діалог з минулим. Це – виклик, і сучасність на нього не може відповідати, ігноруючи традиції. Є традиції, які дають можливість людині бути людиною взагалі. Є певні межі людськості, є різні культури, але в будь-якій культурі, яка б вона не була – східна або західна – є розуміння того, що людина має певний ступінь свободи, інакше вона не відповідала б за свої власні вчинки.

Хоча розуміння свободи може сильно відрізнятись. Наприклад, щодо експериментів з тілесністю. Є межі, виходячи за які, можна втратити сам людський вигляд. І зараз ці межі погано усвідомлюються. Сучасність – це виклик, на який можна відповідати по-різному. Можна піднятися вище, а можна деградувати. І якщо це виклик, на який потрібно відповідати, то ми не можемо не звертатися до деяких фундаментальних традицій.

Людська природа – це те, що дає нам відчуття моралі, забезпечує нам соціальні навички, необхідні для життя в суспільстві, і служить основою більш витончених філософських дискусій про права, справедливість і моралі. І в питанні про біотехнологію на кону стоять зрештою не якісь розрахунки витрат і вигод, що стосуються майбутніх біотехнологій, але самі основи людського етичного відчуття. Можливо, як передбачав Ніцше, ми приречені вийти за межі цього етичного відчуття. Але якщо це так, то ми повинні рішуче прийняти наслідки відмови від природних стандартів добра і зла і визнати, як визнавав Ніцше, що це може привести нас в країну, куди мало хто з нас хотів би потрапити.

Нові біотехнології та традиційні морально-етичні дилеми

Права у принципі виводяться з трьох можливих джерел: божественне право, природне право і те, що можна назвати сучасним позитивістським правом, що міститься в законі і суспільних звичаях. Іншими словами, права можуть походити від Бога, від Природи і від самої Людини.

Припущення, що права людини можуть бути засновані на природі людини, піддається енергійним нападкам ще з XVIII століття. Ці нападки проходять під виглядом критики «натуралістичної помилки» – традиції, що розтяглася від Д. Юма і до аналітиків-філософів XX століття, таких як Мур й інші. Вчення про «натуралістичну помилку», особливо сильне в англосаксько-

Про постлюдину
в контексті
антиейджингу

му світі, стверджує, що природа не може дати філософськи виправданого базису для прав, моралі або етики. Фахівці у природничих науках охоче використовують вчення про «натуралістичну помилку» як щит для прикриття своєї роботи від неприємних політичних наслідків упровадження нових біотехнологій. Філософи ж, зі свого боку, схильні розцінювати досягнення сучасних біотехнологій як перспективу подолання нерівних можливостей, якими наділені люди від природи, й одну серед вихідних основ соціальної справедливості (Дж. Ролз). Але розв'язання одних проблем породжує інші. У цьому разі загострюється проблема відповідальності. Якщо природа людини змодульована кимось, то чи відповідає ця людина за свої вчинки? Чи відповідальність несе той, хто запрограмував певні біологічні та психологічні якості цієї людини?

І тут доречно згадати моральну максиму, яка, власне, спрямована на подолання «натуралістичної помилки». Відомо, що слабким місцем Кантової етики визнають критерії оцінки етичного вибору. Згідно з Кантом, вчинок (вибір) тим етично цінніший і вищий, чим більше страждань, вагань, внутрішніх перепон треба подолати, чим більше зусиль треба докласти, щоб зупинитися на ньому й здійснити його. Привертаючи увагу до цього парадоксу, М.В. Попович зауважує: «Отже, злочинець, який унаслідок напруженої внутрішньої боротьби відмовляється від спокуси украсти, моральніший, ніж нормальний громадянин, який не вкрав тому, що не відчував потягу до чужого майна» [5, с.161].

Розгляд даної дилеми у контексті новітніх біотехнологій не залишає сумнівів у тому, що людина приречена зважувати й вибирати. Ю. Габермас підкреслює, що той, хто хоче взагалі брати участь в моральній мовній грі, повинен відповідати певним прагматичним умовам. На його думку, суб'єкти, які роблять моральні висновки й морально діють, «взаємно підкоряються умові осудності, вони приписують собі й іншим здатність вести автономне життя і чекають один від одного солідарності й однакової пошани» [10, с. 94–95]. Головну загрозу майбутньому людської природи філософ вбачає в укоріненні авторитарної інструментальної раціональності, а перспективи він пов'язує з розвитком комунікативної раціональності та деліберативної демократії, тобто широкого обговорення наукових досягнень, підвищення соціальної відповідальності вчених за наслідки їх відкриттів.

Звичайно, окреслені перспективи не можуть не викликати занепокоєння, адже з модифікацією людської тілесності існує вірогідність змін не лише гуманістичних і аксіологічних орієнтирів людства, а й зникнення людяності й гуманності як таких: «страх перед тим, що кінець кінцем біотехнологія принесе нам втрату нашої людської суті – тобто важливої якості, на якій тримається наше відчуття того, хто ми такі та куди йдемо, які б не відбувалися зміни з людиною за всю її історію» [9, с. 147]. Деякі дослідники розділяють цю думку Ф. Фукуями. Своє побоювання щодо потенційних можливостей генної інженерії висловив, зокрема, А. П. Назаретян: «...хто візьметься передбачити, до якого часу розумний суб'єкт, що цілеспрямовано формує власне тіло, збереже сукупність властивостей, які складають людську якість?» [4, с. 78]. Сучасна людина в тому вигляді, у якому вона представлена сьогодні, стає небезпечною як для самої себе, так і для тієї технократичної цивілізації, яку вона сама ж і створила.

Поступова розшифровка генетичної інформації *Homo sapiens*, експоненціальний технологічний і технічний прорив, безумовно приведуть до значних успіхів у напрямі антиейджингу. Але не варто чекати, що при цьому мораль буде замінена генетикою або кібернетикою. Гуманізм при всіх його недоліках все ще залишається єдиною теорією, що забезпечує людині можливість бути людиною, навіть за умов «роботизації людини і гуманізації роботів». Ризик дегуманізації соціуму виявляється тільки мультидисциплінарно, а тому сьогодні надзвичайно актуальними є нові форми наукової діяльності, орієнтовані на роботу з громадською думкою, залежні від неї й такі, що забезпечують ідейне підґрунтя протесту проти стихійного науково-технічного прогресу, що перетворює людину на засіб самознищення.

Література

1. Гейтс Б. Дорога в будущее / Б. Гейтс. – М.: Channel trading ltd., 1996. – 312с.
2. Кутырев В. А. Разум против человека (Философия выживания в эпоху постмодернизма) / В.А. Кутырев. – М.: «ЧеРо», 1999. – 230 с.
3. Мечников И.И. Этюды о природе человека / И.И. Мечников. – Москва: Издательство Академии наук СССР, 1961. – 289 с.
4. Назаретян А. П. Цивилизационные кризисы в контексте Универсальной истории. (Синергетика, психология и футурология) / А.П. Назаретян. – Москва: ПЕР СЕ, 2001. – 240 с.
5. Попович М.В. Бути людиною / М.В. Попович. – К.: Вид. дім «Киево-Могилянська академія», 2011. – 223 с.

Басов Яків Олександрович. Осінь у Криму. 1985. Папір, акварель

Басов Яків Олександрович. Захід сонця над Селізом. 1988. Папір, акварель

6. Прехт Р.Д. Поиск потерянного смысла [Электронный ресурс] / Р.Д. Прехт. – Режим доступа: <http://zhurnal.lib.ru/i/interpreter/poiskpoterjannogosmysla.shtml>.
7. Ray Kurzweil and Technological Singularity [Электронный ресурс] // Режим доступу: <http://www.singularitysymposium.com/ray-kurzweil.html>
8. Тульчинский Г.Л. Постчеловеческая персоналогия. Новые перспективы свободы и рациональности / Г.Л. Тульчинский. – СПб.: Алетейя, 2002. – 678 с.
9. Фукуяма Ф. Наше постчеловеческое будущее: Последствия биотехнологической революции / Ф. Фукуяма; [пер. с англ. М. Левина]. – М.: ООО «Издательство АСТ»: ОАО «ЛЮКС», 2004. – 349 с.
10. Хабермас Ю. Будущее человеческой природы / Ю. Хабермас; [пер. с нем. М. Хорькова]. – М.: Издательство «Весь мир», 2002. – 144 с.
11. Эпштейн М. Н. Творческое исчезновение человека. Введение в гуманологию / М.П. Эпштейн // Философские науки. – 2009. – № 2. – С. 91–105.